

ING. ARH. HUSREV REDŽIĆ

O KRITERIJUMU ZAŠTITE ARHITEKTONSKOG SPOMENIKA

Granica između Istoka i Zapada povučena u Evropi preko Balkana, nasilno je sprečavala jedinstvo naših naroda u toku dugog vremenskog perioda od čitavog jednog milenijuma. Borba katoličke crkve i pravoslavlja na živom organizmu naših naroda u prošlosti, davala je pečat ne samo političkoj misli oslobođenja i ujedinjenja, nego i cijeloj kulturnoj i umjetničkoj djelatnosti naših naroda.

Geografski položaj naših zemalja bio je izvor mnogih naših katastrofa u istoriji, on je bio glavni uzrok da su naši narodi tako kratkotrajno bivali nezavisni, a tako dugo okupirani od velikih imperija Istoka i Zapada. Naša istoriska nesreća bila je u tome što je granica tih imperija uvijek prolazila preko naših krajeva, pomičući se lagano, čas prema zapadu, ali uvijek ostavljajući dio naših naroda u interesnoj sferi Istoka, a dio u zapadnoj interesnoj sferi.

Čak kad ne bi bilo pisanih istoriskih izvora iz tih epoha, dovoljni bi bili materijalni spomenici kulture toga doba, da prema samim njima dobijemo uvid u nasilnu podjelu naših naroda kroz istoriju.

Arhitektonski spomenici, upravo zbog toga što su materijalizovali umjetničke karakteristike stila i ljudske duhovne i fizičke potrebe, govore bolje i iscrpnije o svom dobu, nego bilo koja druga umjetnička ostvarenja. Svejedno da li se radi o vremenu samostalnosti ili ropstvu, arhitektura jednakovrijedno odražava ekonomsko-društvene i političko-duhovne snage svog doba.

Sasvim je razumljivo da zbog nasilne podjele u prošlosti i zbog kratkih perioda državne nezavisnosti ne postoji kontinualan razvoj naše umjetnosti uopšte, a arhitekture posebno.

Dalmaciji i Primorju dali su pečat zapadnjački umjetnički stilovi Romanike, Gotike, Renesanse i Baroka. Srbiji i Makedoniji srednjeg vijeka umjetnost hrišćanskog Orijenta i Vizantije. Između XV i XIX vijeka Srbija, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Kosmet i Sandžak sa turskom vlašću primaju i novu umjetnost. Naselja ovih pokrajina do-

bivaju novu fizionomiju i izgrađuju se na novim orijentalnim urbanističkim principima. Osmanska okupacija pomenutih naših zemalja bila je dugotrajna, a završila se prije relativno krutog vremena, pa nije nikakvo čudo da je njen pečat u arhitektonskom naslijeđu tako snažan.

Ako se ograničimo samo na Bosnu i Hercegovinu, odnosno na arhitektonske spomenike ove naše republike, možemo konstatovati postojanje tih spomenika iz svih epoha: počev od neolitika, rimske dominacije, ranog srednjeg vijeka, srednjovjekovne bosanske države do turskog i austrijskog perioda. Ova dva poslednja, kao najmlađi najsvježiji su i najočigledniji, a i najbrojnije zastupljeni.

Počev od ranog srednjeg vijeka pa do najnovije istoriske epohe, svi arhitektonski spomenici vezani su za život naših naroda, te predstavljaju vrijedne dokumente naše istorije. Postavlja se pitanje treba li praviti razliku u pogledu zaštite između spomenika koji su nastali u doba samostalnosti i onih iz vremenskih perioda kad je zemlja bila pod vlašću raznih osvojača?

Arhitektonski monumenti iz doba samostalnosti bosanske države predstavljaju u najvećoj mjeri naše vlastite realizacije, ali su i oni pod uticajima stranih razvijenijih umjetničkih stilova, što vrijedi i za spomenike turske i austrougarske dominacije u ovoj našoj pokrajini. Ni za jedan umjetnički period mi nismo još u stanju da precizno odredimo udio naših ljudi u arhitektonskim ostvarenjima, kako u Bosni i Hercegovini, tako u Srbiji, Makedoniji, Dalmaciji i drugim našim pokrajinama.

Venecijanci, vizantiski Grci, Turci i Austrijanci, zauzimajući naše krajeve donosili su sobom i novu umjetnost, koju su širili. Svi su oni davali našim narodima nova obilježja, kako na ekonomsko političkom planu, tako i na planu umjetnosti.

Graditelji značajnijih arhitektonskih spomenika u periodima okupacije bili su najčešće stranci, pripadnici naroda koji je zauzeo ovu ili onu našu pokrajinu, ali su mahom naši ljudi svojim vlastitim rukama realizovali zamisli tih graditelja i unosili u ova djela često svoja umjetnička shvatanja. Na raznim spomenicima ovaj udio je različit, a nije

rijedak slučaj da su naši ljudi bili i pravi kreatori tih monumenata. Ispitivanje tog udjela naših ljudi u arhitektonskim realizacijama raznih perioda okupacije, jedan je od zadataka naših historičara umjetnosti.

Za najveći broj arhitektonskih spomenika ne znamo njihovog graditelja. Ne može se usvojiti gledište, da zbog pretpostavke, da je neki arhitektonski spomenik gradio stranac-osvajatelj, ne bi trebalo isti zaštićavati i čuvati, jer je naš vijek davno prevazišao takva uska nacionalistička shvaćanja.

Narod na čijem se teritoriju nalazi arhitektonski spomenik bilo iz kog vremenskog perioda i umjetničke epohe, treba da ga zaštiti i čuva. Bez poštovanja ovog principa bila bi nemoguća naučna obrada istorijskih arhitektura. Ako bi svaki narod štiti i čuvao samo one spomenike, koji su specifično njegovi, nestao bi ogroman broj monumenata najveće istorijske i umjetničke vrijednosti, a tim bi bila nanesena neprocjenjiva šteta umjetnosti i nauci uopšte.

Kod zaštićavanja i čuvanja arhitektonskih spomenika postoji samo jedan naučan princip: ako istorijski arhitektonski spomenik odražava svoju epohu svojom prostornom kompozicijom, svojim konstrukcijama, formama i proporcijama, tj. svojim umjetničkim stilom, treba ga staviti pod zaštitu društva.

Ovaj posao u našoj republici već je odavno obavljen, iako se ne bi moglo reći da je i dovršen, pošto svaki spomenik nema istorisku i tehničku dokumentaciju, koja je uslov za njegovu naučnu obradu.

Stanje u kome se nalaze naši zaštićeni arhitektonski spomenici posve je nezadovoljavajuće. Bogumilski stećci, srednjovjekovni gradovi i tvrđave, ostaci ranohrišćanskih crkava, crkve iz vremena turske vlasti, arhitektonski spomenici turske škole, dobrim dijelom izloženi su propadanju i ostavljeni bez potrebne brige. Konzervatorski zahvati vršeni su samo na malom broju tih spomenika.

Takvo stanje postojećeg zaštićenog fonda arhitektonskih spomenika stvorilo je jedno shvaćanje, koje bi se moglo nazvati shvaćanje iz nužde, da treba zaštititi mali broj spomenika i na njima izvesti konzervatorske radove, a sa ostalih skinuti zaštitu i prepustiti ih zubu vremena. Ovakvo shvaćanje bazirano isključivo na postojećem nezadovoljavajućem stanju u kome se nalaze naši arhitektonski spomenici, — naučno je neodrživo. Kaže se, treba ostaviti zaštitu samo na nekim stilskim primjercima koji su najvrijedniji. Bez obzira na činjenicu što su ti spomenici u Bosni i Hercegovini nedovoljno obrađeni i što još niko nije dao umjetničku i tehničku analizu pojedinih spomenika, pa se u svim slučajevima i ne zna koji su to primjerci najvrijedniji, ovakvo shvaćanje je primitivno. Da napravimo jedno poređenje. Zamislimo

ovaj princip primjenjen recimo na francusku Gotiku ili italijansku Renesansu. Kojim gotskim katedralama treba ostaviti pravo zaštite, a s kojih je skinuti? Koje palate italijanske Renesanse ne bi trebalo zaštititi, čak i kad se zna koje su umjetnički manje vrijedne? U prvom slučaju mnogobrojne gotske građevine su nesumnjivo međusobno slične i različite umjetničke i tehničke vrijednosti, a u drugom slučaju za renesansne palate vrijedi isto, pa ipak je nemoguće i zamisliti da nekom u ovim zemljama može pasti na um pomisao skidanja društvene zaštite sa bilo kojeg spomenika. A poznato je da su baš ove dvije zemlje najbogatije sa istorijskim arhitektonskim monumentima. Njihova državna i društvena zaštita dovedena je na najviši nivo.

Arhitektonski spomenici mogu biti međusobno slični, ali na svijetu ne postoje dva potpuno jednaka. Svaki ima svoju individualnu osobenost i vrijednost, koju treba očuvati. Zbog sveg kazanog taj princip nužde, koji zahtijeva održavanje samo stilskih pretstavnika, u svojoj eventualnoj realizaciji bio bi veoma štetan.

Činjenica da naši arhitektonski spomenici nisu brojno ujednačeni po pojedinim epohama govori samo o plimama i osjekama u građenju kroz našu istoriju i ne može da bude argumenat za skidanje zaštite sa nekih spomenika.

Ponekad se utvrdi da neki spomenik svojim smještajem smeta normalnom razvoju modernog grada, jer onemogućava ostvarenje neke gradske komunikacije ili nekog drugog komunalnog objekta. Polazeći od toga da Zakon o zaštiti istorijskih spomenika štiti spomenik pod zaštitom, a da je dugotrajan rad na utvrđivanju razloga koji govore za i protiv njegovog uklanjanja, u praksi se dešava i to da se vrši pritisak na organe zaštite da bi skinuli zaštitu sa nekog spomenika, kako bi mogao biti srušen po kratkom postupku.

Ovaj put je najgori mogući.

Na pitanje da li se uopšte može prići rušenju istorijskog spomenika odgovor je pozitivan, ako su razlozi za njegovo rušenje takvi da utvrđuju da postojanje spomenika onemogućava razvoj grada. Ukoliko se radi o spomeniku vrlo velike istorijske i umjetničke vrijednosti, on se pažljivo kamen po kamen prenosi na drugo mjesto i tamo restaurira u prvobitnom stanju. U svakom slučaju neophodno je napraviti potpunu tehničku dokumentaciju o spomeniku, koja će i poslije njegovog rušenja omogućavati naučnu obradu.

Kad se utvrdi da je nužno rušenje nije potrebno zbog toga skidati zaštitu, jer se i zaštićen spomenik može rušiti kad stoji na putu životnog razvoja, samo to za svaki pojedini slučaj treba argumentovano dokazati. Rijetki su slučajevi u kojim se ne mogu uskladiti životne potrebe grada sa postojanjem istorijskog spomenika.

Ako je potrebno vršiti reviziju zaštićenih spomenika, onda je jedini put utvrđivanje za svaki pojedini arhitektonski spomenik njegovih istorijskih, umjetničkih i tehničkih vrijednosti. Drugi elementi ne bi smjeli da utiču na kriterij zaštite.

Vrlo razvijene i vrlo kulturne zemlje izdaju ogromna finansijska sredstva za konzervacije i restauracije arhitektonskih spomenika i čitavih istorijskih urbanističkih ansambla, kako iz razloga čuvanja arhitektonskog naslijeđa, tako i zbog turističke atraktivnosti tih spomenika, odnosno gradskih cjelina.

Kod nas u Bosni i Hercegovini brigu o svakom spomeniku vodi srez ili opština na čijem se teritoriju nalazi. U nekim srezovima i opštinama naročito kad se radi o većim gradovima, davana su značajna finansijska sredstva za konzervacije arhitektonskih spomenika. Za većinu pak srezova može se reći da ovaj problem za njih uopšte ne postoji. Riješavajući probleme privrede, prosvjete i zdravstva, oni su posve izgubili iz vida potrebu očuvanja svog spomeničkog fonda.

Zbog toga se postavlja pitanje ne bi li bilo

bolje rukovoditi iz republičkog centra, ne samo zaštitom, nego i finansiranjem svih zahvata na konzervacijama i eventualnim restauracijama.

Srezovi u dogledno vrijeme neće moći obezbijediti stručne kadrove, pošto su ovi veoma malobrojni u čitavoj zemlji. Sigurno bi efekat bio veći kad bi ti malobrojni arhitekti-konzervatori bili angažovani u jednom centru i iz njega djelovali u čitavoj republici.

Ali najvažniji problem ostaje finansiranje radova na konzervacijama spomenika. Da bi se obezbijedile pravovremene intervencije prema značaju i stanju ugroženosti spomenika, moguće je postići uspjeh samo ako se djeluje iz jednog centra, a sredstva ovom centru, po mom mišljenju, trebali bi da obezbijede narodni odbori srezova. Obaveznim doprinosima za održavanje našeg arhitektonskog istorijskog naslijeđa koje bi trebalo staviti na raspolaganje Zavodu za zaštitu spomenika naše republike, bilo bi moguće intervenisati sistematski i permanentno na najugroženijim spomenicima, koje ne smijemo ostaviti i dalje zapuštene i osuđene da se iz dana u dan pretvaraju u prašinu.

SUR LE CRITERIUM DE LA PROTECTION DU MONUMENT ARCHITECTONIQUE

L'auteur traite dans cet article un principe scientifique — si dans un monument architectonique se mire une époque, on doit le mettre sous la protection de l'association. C'est justement qu'à cause de leurs caractéristiques du style matérialisé et des besoins

spirituels et physiques que ces monuments parlent beaucoup plus et inépuisablement de leurs temps qu'une quelconque autre oeuvre artistique. A cause de cela l'auteur rejette chaque révision des monuments protégés.